DEFINIȚIA LEXICOGRAFICĂ ÎN PERSPECTIVĂ SEMIOTICĂ

DE

IOAN OPREA

INTRODUCERE

0.1. Structura definiției lexicografice, legată direct de conținutul acesteia, dovedește multitudinea posibilităților de definire a elementelor lexicale, dar și imperativul de a se adopta, în teoria definiției lexicografice, principii suple, capabile de a se adapta împrejurărilor din procesul definirii. Întrucît limba nu operează cu genuri și specii, ci cu cuvinte și relații între cuvinte, rostul definiției lexicografice este încadrarea cuvîntului în sistemul lexicului din perspectiva semnificației lui, a posibilității lui de combinare cu alte cuvinte și a rolului lui în activitatea umană. Conținutul bogat și diferențiat al definiției face ca și aspectul ei structural să nu permită scheme încorsetante.

0.2. Necesitatea de a opera pe mai mule nivele (limbă și metalimbă), în limitele aceluiași limbaj, ridică multe greutăți pentru lexicografie. S-a considerat, de cele mai multe ori, că operarea în limitele limbii naturale, fără posibilitatea de a o depăși, face imposibilă evitarea totală a circularității în definire și a considerării unor elemente ca date inițial. Solomon Marcus [1] apreciază că o astfel de situație este inevitabilă ; de aceea, un anumit număr de cuvinte (mulțimea A) trebuie considerate ca date, ele jucînd pentru dicționar rolul pe care îl au axiomele într-o teorie matematică. Cu ajutorul cuvintelor axiome, cuvinte care nu se definesc, ar urma să se definească alte cuvinte formînd o mulțime B iar cu ajutorul cuvintelor din A ∪ B s-ar defini o nouă mulțime C de cuvinte.

Firesc, apar acum întrebările : există posibilitatea renunțării la definirea unor cuvinte ? Care ar putea fi aceste cuvinte axiome ? Din punct de vedere lexicografic, se poate răspunde că dicționarul monolingv impune definirea tuturor cuvintelor și nu există criterii în stabilirea unor cuvinte-axiome.

---

[1] *Poetica matematică*, București, 1970, p. 89.

Dealtfel, problema enunțată este o falsă problemă. Sistemul lexical al unei limbi nu reprezintă o înlănțuire perfectă între cuvinte, de la unele cu un conținut foarte general spre altele cu un conținut particular (după modelul noțiunilor din logică). În acest caz „regresul la infinit" nu presupune ajungerea la „cuvinte limită" care n-ar mai putea fi definite. În altă ordine de idei, recurgerea la tipuri de definiții foarte variate (printre care și unele cu caracter ostensiv) face ca unii termeni să fie analizați nu prin referința la un cuvînt-clasă, ci prin diferite mijloace descriptive, completate cu indicarea unor elemente extralingvistice (obiectele care au o anumită calitate, participanții la actul vorbirii etc.).

Definiții de tipul : *mai* = „(cu sens durativ) mai departe, în continuare" [2], în care cuvîntul definit apare și în definiție, nu prejudiciază sistemul definițiilor corecte. Dacă *mai*, cuvînt titlu, este un *autonim*, nu același lucru se poate spune despre „mai" din definiție unde se uzează de o folosire concretă a lui în limbaj și de un sens diferit de cel definit.

0.3. Definiția lexicografică, în varietatea ei, presupune nu numai relații de similitudine cu alte specii, ci, uneori, relații de complementaritate. Dacă aceasta prezintă similitudini de structură cu definiția stipulativă, poate fi însă considerată o definiție contextuală sau o definiție prin uz, în măsura în care se realizează în dependență strictă de ambianța în care apare termenul definit în vorbire. Alteori, indicarea obiectelor (desigur intuitiv) raportează definiția lexicografică la cea ostensivă ; ea nu se realizează, totuși, ca definiție ostensivă propriu-zisă, ci presupune numai unele elemente ale acesteia, și anume, cele legate de depășirea cadrului strict lingvistic.

Analiza realizată de definiția lexicografică nu prezintă, în primul rînd, coordonate sintactice, legate de funcționarea cuvîntului definit în cadrul sistemului limbii, ci tocmai aceste coordonate presupun mai întîi referința, prin conținutul cuvîntului, la realitatea desemnată, la practică [3]. În această perspectivă, rolul cognitiv al definiției lexicografice se lărgește foarte mult și creează, în același timp, premise pentru lărgirea cadrului teorici generale a definiției.

0.4. Valorificarea definiției lexicografice în perspectivă semiotică presupune însă multe dificultăți. Mai întîi pentru că nu este încă pe deplin și satisfăcător elucidată problema sinonimiei dintre cuvîntul definit și definiția propriu-zisă. A considera că trebuie să avem a face întotdeauna cu sinonimii perfecte sau a lua drept imperativ principiul ca „definiția să înlocuiască întotdeauna cuvîntul definit în context", ar însemna ca un foarte mare număr de analize ale cuvintelor, existente în dicționarele explicative, să fie excluse din categoria definițiilor, sau

[2] Vezi DLR, articolul MAI [1] adv. **A III.** Un caz similar observă Miron Nicolaescu pentru DE din *Petit Larousse (Problème du dictionnaire axiomatique*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliqué*, 5, 1968, p. 173—176).

[3] Vezi și Witold Doroszewski, *Elements of Lexicology and Semiotics*, Mouton, The Hague-Paris, 1973, p. 291.

să fie considerate definiții greșite, fără a se putea găsi o soluție concretă pentru înlăturarea unei astfel de situații.

În perspectiva sinonimiei dintre definit și perifraza definitoare, se observă o echivalență sau o sinonimie propriu-zisă în cazul definiției cuvintelor noționale și o sinonimie apropiată în cazul definirii cuvintelor pragmatice și a elementelor de relație. Unele din definițiile cuvintelor pragmatice se apropie însă de imperativele echivalenței.

După Rudolf Carnap [4], două expresii sînt sinonime dacă au aceeași intensiune, adică au aceeași semnificație; în funcție de intensiune se poate aprecia și extensiunea lor sau aplicarea lor reală. În acest sens, putem aprecia că unele definiții lexicografice sînt lipsite de elementele conotative necesare, care să le asigure, sub aspect extensional, aceeași sferă de aplicare cu a definitului, deși sînt echivalente din punctul de vedere al desemnării.

0.5. Este adevărat că multe din definițiile lexicografice sînt criticabile, în maniera în care sînt concepute într-un dicționar sau altul. Deficiențele acestea se datoresc însă, de foarte multe ori, lipsei unor analize teoretice, complete și integratoare, asupra tuturor elementelor lexicului, în perspectivă semiotică.

Din păcate, nici lingvistica și nici logica nu oferă coordonate suficiente pentru cercetarea semiotică a foarte multe categorii de cuvinte. În această situație, definiția lexicografică realizează, prin firea lucrurilor, primul demers semiotic complet asupra lexicului și una din principalele posibilități de cercetare, din punct de vedere semiotic, a limbajului natural însuși.

I. PRELIMINARII

1.1. Cercetarea comunicării umane, ca problemă de prim rang a cunoașterii, a evidențiat, încă din cele mai vechi timpuri, importanța deosebită a comunicării prin limbă, factor esențial și indispensabil al dezvoltării gîndirii. În capitolul *Despre împărțirea științelor*, din *Eseu asupra intelectului omenesc*, John Locke arăta că, printre semnele întrebuințate în comunicarea umană și cunoaștere în general, cele mai importante sînt cuvintele; ca urmare și „învățătura semnelor" (Σημειωτική) trebuie să aibă în obiectiv, în primul rînd, acest tip fundamental de semne [5].

Acest lucru explică de ce studiul cuvintelor, ca semne, contribuie, în cea mai mare măsură, la constituirea semioticii și constituie nivelul de referință și pentru alte sisteme de comunicare, care de fapt se întemeiază și funcționează prin intermediul semnelor lingvistice [6].

1.2. În cercetările sale asupra noțiunii și relației de denumire, Al. Surdu subliniază că, analiza cuvîntului contribuie la analiza gîndirii

[4] *Semnificație și necesitate*, Cluj-Napoca, 1972, p. 309 (v. și p. 263).

[5] John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, vol. II, București, 1961, p. 330 ș.u.

[6] Dintre întemeietorii semioticii, Ferdinand de Saussure dezvoltă o concepție asemănătoare, în vreme ce Charles Peirce fondează semiotica mai mult pe tipurile secundare de semne.

însăşi, căci cuvîntul este, pe de o parte, o materie a noţiunii *in voce* (avînd, alături de noţiunea determinată *in mente*, un caracter constitutiv), iar, pe de altă parte, un semn al formei logice (avînd în acest sens un rol comunicativ) [7]. De aceea, analiza funcţiei cuvîntului ca semn şi simbol este în esenţă analiza logică a cuvîntului [8].

1.3. Multitudinea fenomenelor şi situaţiilor cărora trebuie să le dea expresie limbile naturale face ca şi conţinutul cuvintelor să fie extrem de variat şi complex. Sintetizînd cercetările anterioare legate de această situaţie, Petre Botezatu afirmă : „Limba este un sistem de semne. Semnul are trei dimensiuni. El este 1. semn pentru alt semn cu care se asociază ; 2. semn pentru obiectul pe care-l semnifică ; 3. semn pentru persoana care-l foloseşte. Corespunzător acestor direcţii şi *semiotica*, ştiinţa semnelor, se desparte în *sintaxă*, teoria relaţiilor dintre semne, *semantică*, cercetarea raporturilor semnelor cu obiectele la care se referă, *pragmatică*, studiul semnelor raportate la subiectul care foloseşte limbajul" [9]. Aceste observaţii circumscriu problematica semiotică a semnului lingvistic (cuvîntul) în tridimensionalitatea stabilită disciplinei de Charles Morris [10]. Dar, dacă fiecare cuvînt are în conţinutul său elemente care-l raportează la cele trei paliere semiotice, nu este mai puţin adevărat că aceste elemente nu realizează un echilibru, în aşa fel încît fiecare cuvînt să fie legat, în aceeaşi măsură, de fiecare palier. Această situaţie creează posibilitatea de a se opera o clasificare, la nivelul lexicului, în cuvinte cu conţinut semantic, sintactic şi pragmatic [11].

De conţinutul cuvintelor şi de rolul acestora în comunicare depinde şi modalitatea de tratare a lor atunci cînd acestea constituie obiectul unei investigaţii ştiinţifice. Ca parte integrantă a grupului de investigaţii asupra conţinutului cuvintelor, definiţia lexicografică se instituie, în această perspectivă, în demers semiotic asupra limbajului natural.

1.4. Situaţia oarecum particulară a activităţii lexicografice, unde coexistă deopotrivă investigaţia ştiinţifică propriu-zisă cu scopul practic, generează întrebările : este definiţia lexicografică o *analiză semică* a conţinutului cuvintelor ? Poate fi considerată definiţia lexicografică o analiză

---

[7] *Trei sensuri ale formei logice „noţiune" în interpretarea logico-clasică*, în *Probleme de logică*, III, Bucureşti, 1971, p. 164.

[8] Idem, *Despre înţelesul şi semnificaţia cuvintelor*, în *Probleme de logică*, IV, 1972, p. 140.

[9] Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie*, Iaşi, 1973, p. 96.

[10] Vezi I. M. Bochenski, *Contemporary European Philosophy*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1974, p. 259. Pierre Guiraud, *La sémantique*, PUF, Paris, 1969, p. 96—97, leagă aceste trei diviziuni de procesul semiotic al semnificaţiei care implică trei factori : subiecţii vorbitori, lucrul semnificat şi semnul.

[11] W. Doroszewski, *op. cit.*, p. 71, este de părere că semantica este ea însăşi o disciplină pragmatică căci, a interpreta sensurile cuvintelor înseamnă a interpreta unele forme ale comportamentului uman şi efectele lor. Acelaşi lucru ne pot indica şi unele cercetări asupra caracterului performativ al limbii naturale, ca cele efectuate de J. L. Austin (v. de exemplu *Quand dire c'est faire*, Seuil, Paris, 1970).

componențială a sensului ? [12] Josette Rey-Debove consideră că definiția lexicografică nu reprezintă o semantică propriu-zisă, dar realizează, în bună măsură, o analiză semantică a vocabularului [13]. Observația este, fără îndoială, justă ; lexicograful nu-și propune realizarea analizei semantice totale a cuvîntului, ci numai surprinderea acelor trăsături care să-l facă suficient de distinctibil sub raportul conținutului. Nu intră, de asemenea, în preocupările sale problemele teoretice generale ale semanticii. Cert este însă că definiția lexicografică constituie, de foarte multe ori, punctul de plecare într-o analiză semantică propriu-zisă. În acest sens, poate fi menționată lucrarea *The Structure of a Semantic Theory* [14], unde componentul „dicționar" și componentul „reguli de proiecție" alcătuiesc teoria semantică. Referitor la primul component se afirmă : „rațiunea includerii unui dicționar ca un component al unei teorii semantice este tocmai de a prescrie *o reprezentare a caracteristicilor semantice* a morfemelor necesare *a explica faptele despre propoziții și interrelațiile lor*, pe care gramatica le lasă neexplicate" (s.n.) [15]. Mențiunea citată enunță, pe de o parte, rolul analitic, din punct de vedere semantic, al dicționarului, și pe de altă parte, sugestiile sintactice care sînt implicate sau reliefate aici. Că prin „dicționar" autorii înțeleg „definiția lexicografică" se poate observa din faptul că teoria lor semantică se sprijină efectiv pe definiții luate dintr-un dicționar explicativ.

Jean și Claude Dubois arată că definirea este operația de *rezumare a conținutului* unui cuvînt, și prin aceasta definiția se apropie de o *analiză semantică*, sau de *descriere a obiectului* pe care îl denotă cuvîntul, și prin aceasta definiția se apropie de o *analiză semiologică* (sau *semiotică*) [16].

1.5. Remarcile de mai sus ridică o problemă mai veche : aceea a obiectului definiției rezultată din întrebarea, se definește cuvîntul sau obiectul desemnat prin el ? Deși s-a respins, de cele mai multe ori, ve-

[12] Este știut că pentru lingvistică deosebirea dintre sens și semnificație este neesențială (v. Al. Roboc, *În jurul problemelor actuale ale teoriei semnificației*, în „Revista de filozofie", nr. 7, 1973, p. 812). Pierre Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Larousse, Paris 1967, p. 177, arată că, cuvîntul are un *conținut semic*, o *semnificație* constituită dintr-un *invariant paradigmatic* și *sensuri* realizate prin relațiile sintagmatice ale paradigmei cu paradigmele co-taxieme. Dar, deoarece conținutul de seme al cuvîntului, care alcătuiește forma semnificatului (semnificația), este orientat asupra sensului acestuia, se realizează o corespondență între semnificație și sens. Izomorfismul celor două explică renunțarea în a le diferenția. Asupra sensului și semnificației, v. și Gottlob Frege, *Sens și semnificație*, în *Materialismul dialectic și științele moderne*, XI, 1966, p. 54—79.

[13] *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporaines*, Mouton, The Hague-Paris, 1971, p. 195 ș.u.

[14] J. J. Katz and J. A. Fodor, *The Structure of a Semantic Theory*, în J. A. Fodor, J. J. Katz (eds.), *The Structure of Language*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1965, p. 479—518.

[15] *Ibidem*, p. 492.

[16] Jean et Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie : le dictionnaire*, Larousse, Paris, 1971, p. 84.

chea dihotomie definiții reale/definiții nominale, Henry S. Leonard [17] distinge un nivel (4) lingvistic vs. conceptual și un nivel (2) nominal vs. real în clasificarea definițiilor. O concepție asemănătoare întîlnim la Alonso Church care consideră definiția nominală „actul de a stabili, de a explica sau indica înțelesul sau folosirea unei notații (cuvînt, frază, simbol sau expresie) ; actul introducerii și fixării înțelesului unei notații sau unei propoziții, în aceeași limbă prin care o astfel de stabilire sau fixare a înțelesului este făcută" [18].

Josette Rey-Debove [19] arată însă, pe drept cuvînt, că definiția lucrului-numit se confundă cu descripția semnului-numitor în așa fel încît definiția este întotdeauna o informație asupra semnului. În acest context, obiectul este definit numai prin intermediul semnului, iar semnul nu poate fi definit în afara semnificației sale.

1.6. Deoarece definiția lexicografică nu introduce nume sau reguli pentru funcționarea lor, ci analizează fapte de limbă deja existente, este apreciată ca fiind o *definiție recapitulativă*. Obiectul ei de cercetare îl constituie, în principal, cuvintele, „unitățile semantice minime ale vorbirii" [20]. În acest fel, definiția lexicografică se situează la polul opus definițiilor denominative (stipulativă, operațională, ostensivă etc.) și de aceea nu poate fi cuprinsă în teoria semiotică a transferului informativ de la un idiolect la altul [21]. Acest lucru rezultă din rolul diferit, din punct de vedere funcțional, al definițiilor lexicografice față de alte tipuri de definiții.

Astfel, dacă în cazul definiției stipulative, definirea realizează o *sinteză* a trăsăturilor unui obiect (semnificat) și introduce pentru această sinteză un termen, în cazul definiției lexicografice se pornește de la nume, esența ei constituind-o *analiza* sensului termenului definit [22]. Prezentarea sensului cuvîntului în definiție se face *selectiv*, prin reținerea numai a trăsăturilor proprii, distinctive.

1.7. Sub raportul expresiei, definiția lexicografică ia aspectul unei propoziții (afirmative) care conține elemente de bază ale lexicului. În acest sens ea corespunde concepției lui J. S. Mill, care prezenta definiția ca „o propoziție declarativă asupra înțelesului unui cuvînt : accepția pe care vorbitorul sau scriitorul [...] intenționează să-i adauge" [23].

---

[17] *Principles of Reasoning*, Dover Publ., Inc., New York, 1967, p. 311—313.

[18] Alonso Church, *Definition*, în *Encyclopaedia Britanica*, vol. 7, Chicago-London, 1972.

[19] *Op. cit.*, p. 25.

[20] S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Francke, Berne, 1965, p. 33.

[21] Cornel Popa, *Teoria definiției*, București, 1972, p. 93, consideră definiția lexicografică („recapitulativă") o specie a definiției semantice, ultima fiind una din posibilitățile de îmbogățire a unui idiolect. Definiția lexicografică nu are însă această funcție.

[22] În formă ideală această analiză îmbracă aspectul arboriform din semantica actuală. Metoda era folosită însă și de Platon. Filozoful grec utiliza procedeul în dialectica descendentă sau operația de diviziune logică a conceptelor (Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, București, 1969, p. 106).

[23] Apud Raziel Abelson, *Definition*, în *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 2, New York-London, 1967, p. 320.

1.8. Definiția lexicografică este alcătuită, în general, din : [1] un cuvînt titlu, [2] indicații asupra categoriei gramaticale, pronunției, etimologiei, derivatelor, întrebuințărilor etc. și [3] definiția propriu-zisă, adică propoziția analitică prezentată mai sus. În raport cu [1] expresiile utilizate în [2] au rol de metalimbaj [24]. În această ipostază definiția este un ansamblu de predicate metalingvistice care caracterizează cuvîntul, printre ele rolul primordial avîndu-l numele categoriei gramaticale.

Definiția propriu-zisă este, în conștiința socială, chiar obiectul dicționarelor și reprezintă o *expansiune* [25] a cuvîntului-titlu (definit). Aceasta deoarece se poate totdeauna exprima, în limitele unei limbi naturale, prin mai multe cuvinte ceea ce este exprimat printr-unul singur. Propoziția-analiză este o *perifrază* a definitului.

1.9. Opiniile legate de teoria sensului cuvîntului [26] au evidențiat preocuparea de a descifra modul în care semnul-cuvînt se raportează la realitate și modalitatea în care se structurează informația conținută în semn. În acest fel, sensul este corelat relației de denumire, adică modului în care limba reflectă realitatea. Dar, așa cum arată Louis Hjelmslev [27], limbile nu segmentează în același mod realitatea. Luînd spre exemplificarea acestei situații exemple din română, engleză și rusă, Dumitru Chițoran [28] arată că în vreme ce în limba română există trei cuvinte : *palmă, mînă, braț,* în engleză există doar *hand,* corespunzător primelor două, și *arm,* corespunzător ultimului, iar în rusă *ryka* suplinește pe toate trei. În funcție de această situație și conținutul de seme al cuvintelor menționate va fi diferit de la o limbă la alta.

1.10. În virtutea raportării la semnificație, sensul are un *nucleu semantic* (T. Slama-Cazacu) sau o *constantă semantică* (I. Coteanu) în jurul cărora se instituie o întreagă serie de elemente complementare, legate de folosirea cuvîntului în context. Dispersia sensului face ca delimitarea conținutului de seme al cuvîntului să se poată realiza numai pe baza contextului în care apare. Contextul lexicografic [29] sau colocația [30] reprezintă concretizarea înțelesului cuvîntului și posibilitatea analizei lui. Pornind de la această posibilitate, definiția lexicografică trebuie să prezinte o *soluție* alcătuită dintr-un număr distinct de seme, care să verifice un anumit număr de contexte. Această soluție reprezintă *sensul* cuvîntului pentru contextele respective.

---

[24] Vezi Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique française,* București, 1974, p. 28 ; Josette Rey-Debove, *op. cit.,* p. 187—188.

[25] A. J. Greimas, *Sémantique structurale,* Larousse, Paris, 1966, p. 72.

[26] Dintre autorii celor mai cunoscute teorii asupra sensului amintim pe G. Frege, Ferdinand de Saussure, C. K. Ogden și I. A. Richards, S. Ullmann, Klaus Heger, Kurt Baldinger.

[27] *Prolégomènes à une théorie du langage,* Minuit, Paris, 1971, p. 72.

[28] *Elements of English Structural Semantics,* București, 1973, p. 48.

[29] Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography,* Praha, 1971, p. 227.

[30] D. Chițoran, *Colocație și sens,* în SCL XVI, 1965, p. 655—668.

II. PREMISELE DEMERSULUI SEMIOTIC

2.1. Vechile preocupări de analiză a cuvintelor au semnalat distincția dintre cuvinte care desemnează noțiuni (substantive, verbe) și cuvinte care exprimă raporturi dintre noțiuni, dintre idei (prepoziții, conjuncții). Tradiția aristotelică împărțea semnele lingvistice în *categorematice* (care pot îndeplini într-o propoziție funcția de subiect sau predicat) și în *sincategorematice* (care nu pot îndeplini independent aceste funcții). O dihotomie asemănătoare realizează Antoine Marty prin opoziția cuvinte *autosemantice* (care au semnificații independente)/cuvinte *sinsemantice* (care pot îndeplini o funcție semantică numai în asociație cu altele) [31]. Émile Benveniste operează distincția cuvinte *autonome* (care funcționează ca constituenți ai frazelor) și cuvinte *sinnome* (care nu pot intra în fraze decît unite cu alte cuvinte) [32]. În seria cuvintelor sinnome sînt incluse, alături de prepoziții, și cuvinte de tipul : *acesta, aceasta, meu, tău* etc., ceea ce sugerează că nu numai elementele de relație au un statut special față de cuvintele noționale, ci și alte serii de elemente ale lexicului.

2.2.1.1. Element central al subdiviziunii *categoremata*, substantivul își fondează trăsăturile semantice, în primul rînd, pe relația cu obiectul denumit. Radu Stoichiță [33] arată că înțelesul numelui nu depinde numai de denotatul său, căci există nume cu același denotat, dar cu sens diferit. A înțelege un nume înseamnă a-i percepe sensul, căci sensul determină, hotărăște și delimitează denotatul său și astfel devine conceptul acestuia (adică forma logică prin care îl concepem).

Analiza componențială a sensului dezvăluie, sub forma unei reuniuni de unități semantice (seme), conținutul acestuia. De exemplu : *bunic* = „rudă" + „naturală (de sînge)" + „în linie directă" + „în direcție ascendentă" + „de gradul doi" + „de sex masculin". Acest ansamblu de *seme nodale* la care se adaugă *semele contextuale*, alcătuiesc *sememul* sau *sensul unei unități lexicografice*. Prin urmare : SENS $= S_1 \cup S_2 \cup S_3 \cup \cdots \cup S_n = S_n + S_c =$ SEMEM.

2.2.1.2. Definiția lexicografică va avea, în acest caz, rolul de a evidenția această structură a sensului. Operația se realizează prin descompunerea sensului și prin reținerea elementelor celor mai importante. Astfel, dacă avem în vedere cuvîntul *pătrat* [34] și ne propunem să-i dezvăluim conținutul semantic, vom găsi că *pătratul* este „un patrulater" (S_1), „cu unghiurile drepte" (S_2) și „cu laturile egale" (S_3). S_1 și S_2 sînt și trăsăturile *dreptunghiului*, iar S_1 și S_3 se întîlnesc și la romb, dar numai la *pătrat* se întîlnesc toate trei. Dintre acestea S_1 („patrulater") reprezintă clasa care include clasa „pătratelor" : $S_1 \supset P$. Prin enunțarea

---

[31] Adam Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 325.

[32] *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, Paris, 1966, p. 124.

[33] *Limbajul formalizat — raportul dintre semantic și sintactic*, în *Probleme de logică*, II, 1970, p. 153—154.

[34] Definițiile folosite în exemplificări pornesc, de cele mai multe ori, de la cele din DLR și DA.

lui S_1, considerăm ca date o serie de seme ca : „linie frîntă închisă", „cu patru laturi" etc., iar S_2 și S_3 reprezintă trăsăturile proprii lui P care-l disting în cadrul clasei S_1.

Într-o asemenea perspectivă, definiția lexicografică, realizată printr-o *sintagmă nominală*, presupune ca element esențial *incluziunea* [35]. Josette Rey-Debove [36] arată că o astfel de definiție presupune identitatea lucrurilor semnificate (și nu a semnelor) prin incluziunea reciprocă a ansamblelor de lucruri :

librărie este un magazin unde se vînd cărți
librărie = un magazin unde se vînd cărți
librărie ⊃ un magazin unde se vînd cărți
librărie ⊂ un magazin unde se vînd cărți.

2.2.1.3. Definirea se poate realiza și prin alte procedee [37] : *definirea unei entități prin părțile sale (carenă* = „chila și flancurile unei nave"), *definirea prin lucru transformat (grindină* = „ploaie care, sub efectul congelării, cade sub forma unor granule ovoide de gheață"), *definirea prin opoziție (neorînduit* = „negativ al lui orînduit ; care nu este orînduit, organizat sau ordonat"), *definirea prin falsă incluziune* etc. Dintre toate aceste posibilități, *definirea prin incluziune* este procedeul de bază.

Se poate conchide că, în general, definiția substantivului se prezintă sub forma :

(1) Nume = $S_1 \cup (S_2 \ldots\ldots S_n)$, unde Nume = definit, iar expresia $S_1 \cup (S_2 \ldots\ldots S_n)$ = definitor, S_1 reprezentînd *incluantul* (expresia fiind nominală incluantul va fi un nume), iar $(S_2 \ldots\ldots S_n)$ *semele proprii*.

2.2.2.1. Procedeul de bază întîlnit în definirea substantivului își păstrează valabilitatea și în cazul definiției verbului. Ivan Evseev [38] consideră procesualitatea, denotată prin verbe, ca avînd, din punct de vedere calitativ, trei aspecte : acțiune, devenire și stare. Aceasta face ca în analiza verbului trăsăturile pertinente să apară sub forma unor *seme locale, seme temporale, seme calitative* și *seme cantitative*.

Polisemia accentuată și o „deschidere" mai mare la context fac ca dependența contextuală a sensului lexical să fie mai mare la verb, în comparație cu alte părți de vorbire. Realizată sub forma *unei sintagme verbale*, definiția lexicografică își propune analiza semică a sensului în legătură directă cu ambianța contextuală în care acesta se concretizează. Astfel în contextele :

1. *A părăsit* pe Ion
2. *A părăsit* Iașul
3. *A părăsit* metoda metafizică

verbul *a părăsi* își modifică sensul în funcție de tranzitivitate : [1] „a se despărți, plecînd în altă parte", [2] „a lăsa, plecînd în altă parte", [3] „a respinge, adoptînd contrariul". În situația :

---

[35] Vezi Bernard Pottier, *La définition sémantique dans les dictionnaires*, în TLL III : 1, 1965, p. 33—39.

[36] *Le domaine du dictionnaire*, în *Langages*, 19, sept., 1970, p. 22.

[37] Josette Rey-Debove, *Étude...*, p. 240—252.

[38] *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 40 ș.u.

4. Avionul *a aterizat* azi dimineață pe aeroport în condiții bune verbul *a ateriza* este determinat de circumstanțe de timp, de loc, și de mod care-și pun, în măsură mai mare sau mai mică, amprenta asupra sensului : *a ateriza* = „a atinge" + „solul" + „de către un avion, o navă cosmică etc.". După cum se poate observa, avem a face, ca și în cazul substantivului, cu o incluziune :

1. a se despărți ⊃ a părăsi
2. a lăsa ⊃ a părăsi
3. a respinge ⊃ a părăsi
4. a atinge ⊃ a ateriza

2.2.2.2. Putem conchide că, în linii generale, definiția verbului conține un *incluant* (verb) și *seme proprii* sensului :

(2) $$\text{Verb} = S_1 \cup (S_2 \ldots . S_n), \text{ unde } S_1 \supset \text{Verb}.$$

2.2.3. Forma generală a definiției substantivului și verbului este, așa cum am văzut la **2.2.1.3.** și **2.2.2.2.**, *definiția prin incluziune* și constituie forma propriu-zisă a **definiției semantice.** Definiția prin incluziune se întîlnește și în cazul definirii unor adjective și adverbe. După Josette Rey-Debove, acesta ar fi tipul principal al *definiției substanțiale* (alături de *definiția prin excludere* și *prin incluziune negativă*)[39].

2.3.0. Problema cuvintelor *sincategoremata* a fost, sub raportul abordării semantice, de cele mai multe ori, evitată. Acest fapt a făcut ca în dicționarele explicative să se recurgă la aplicarea unor criterii nesemantice (de obicei criteriul sintactic) sau la explicații ce priveau valoarea contextuală a termenilor relați și nu relația ca atare. Abordarea semantică a relației a oferit, în ultimul timp, posibilitatea lexicografiei de a aplica și aici analiza semică.

Dar, dacă, în cazul cuvintelor categorematice, definiția reprezintă sinonimul definitului, în cazul elementelor de relație aceasta nu are posibilitatea de a înlocui în context termenul definit. Așadar *și* din propoziția *Lămîile și portocalele sînt citrice*, definit ca „realizează ideea de conexiune, între două elemente, prin atașarea unuia la celălalt, printr-o referință comună, ambele pe același plan", nu poate fi înlocuit prin această definiție. Aceasta, deoarece, în cazul elementelor de relație, domeniul strict semantic este depășit, căci acestea au pentru limbă o valoare funcțională, sintactică. Se explică, astfel, de ce Paul Miclău consideră elementele de relație (în speță conjuncțiile) ca identice operatorilor logici[40].

Relației de egalitate dintre *definiendum* și *definiens*, întîlnită în cazul substantivului și verbului, egalitate ce reprezintă o încărcătură semantică identică, îi corespunde, în definirea elementelor de relație, o relație mijlocită de descrierea semnificației definitului cu elementele definitorului. Așadar, dacă, în primul caz, avem a face cu sinonime propriu-zise, în cel de-al doilea caz întîlnim sinonime apropiate.

---

[39] *La définition lexicographique : bases d'une typologie formelle*, în TLL V : 1, 1967, p. 141—160.

[40] *Le signe linguistique*, Klincksick, Paris, 1970, p. 42—43.

2.3.1.1. Ca semn relațional, prepoziția poate exprima fie un raport reprezentabil *(Cartea este pe masă)*, fie unul nereprezentabil *(Cartea este scrisă pentru elevi)*. Bernard Pottier [41] consideră că prepozițiile pot avea trei valori : *spațială, temporală* și *noțională* (conceptuală), dintre acestea numai valoarea spațială fiind reprezentabilă.

Fie enunțurile :

1. O carte *pe* masă
2. O scrisoare *pe* lună
3. Să fii stăpîn *pe* tine.

Degajarea semnificației proprii lui *pe*, în cele trei cazuri, se realizează prin disocierea aportului semantic al prepoziției de cel al contextului. Pentru [1] semnificația lui *pe* poate fi reprezentată ca „ideea de contact, privit concret, pentru două sau mai multe elemente" ; pentru [2] aceasta este „încadrarea succesivă a aceluiași fapt, în unități temporale, care se repetă" ; și pentru [3] „un contact care exprimă dominarea unui element prin exercitarea unei autorități ierarhice" [42].

2.3.1.2 Conținutului de *seme substanțiale*, întîlnit în cazul definiției substantivului și verbului, îi corespunde, de data aceasta, un conținut de *seme relaționale*. De exemplu : R_1=„ideea de contact"+„privit concret"+„pentru două sau mai multe elemente", unde „ideea de contact" reprezintă elementul nodal. Deci : $R_1 = S_1 \cup S_2 \cup S_3$ și

(3) $\qquad$ Prep. $\approx S_1 \cup (S_2 \ldots\ldots S_n)$.

În acest caz, semele relaționale reprezintă, mai întîi, o expresie ce pune în evidență *felul relației* („ideea de contact", „încadrarea succesivă", „un contact") la care se adaugă *felul unităților relate*.

2.3.2. În cazul conjuncției, relația nu se realizează numai între termeni, ci și între sintagme, între propoziții etc. Și de data aceasta semnificația proprie se corelează semnificației contextului, a expresiilor pe care le vizează relația. În exemplele următoare :

1. Lămîile *și* portocalele sînt citrice
2. A stat un ceas *și* jumătate
3. L-am întrebat *și* mi-a spus

conjuncția *și* are următoarele semnificații : [1] „ideea de conexiune, între două elemente, prin atașarea unuia la celălalt, printr-o referință comună, ambele pe același plan", [2] „completarea unui element, printr-un adaos cantitativ, de aceeași natură", [3] „urmarea unui fapt, prin raportarea la altul săvîrșit". În fiecare din aceste definiții : $R = S_1 \cup S_2 \cup \ldots\ldots \cup S_n$, iar definiția generală poate fi scrisă :

(4) $\qquad$ Conj. $\approx S_1 \cup (S_2 \ldots\ldots\ldots S_n)$.

2.3.3. Se poate considera că elementele relaționale, întrucît au semnificația o relație, pot fi numite prin sintagma fregeană *nume funcționale*. Definiția lor va enunța *felul relației* („ideea de contact", „ur-

[41] *Systématique des éléments de relation. Étude de morphosyntaxe structurale romane*, Klincksieck, Paris, 1962, p. 127—134.

[42] Cum se poate remarca, prepoziția apare întotdeauna ca xRy sau Rxy. Același lucru se poate observa și în cazul conjuncției.

marea unui fapt", „ideea de conexiune" etc.) și *împrejurările sau clasa elementelor relației*. Aceste considerații duc la concluzia că, de data aceasta, avem a face cu o **definiție semantic-sintactică**.

2.4.0.1. Autorii de dicționare explicative sînt obligați să includă în preocupările lor, pe lîngă părțile de vorbire amintite, și alte categorii de cuvinte. Ladislav Zgusta [43] amintește printre acestea : *cuvintele care exprimă manifestări de atitudine, operatorii practici, cuvintele deictice, cuantificatorii* etc.

Prima categorie, cuvintele care exprimă manifestări de atitudine (în speță interjecțiile), sînt definite prin descrierea atitudinii și „simțirii" vorbitorilor, pe care le conțin ele. Același lucru se poate spune despre operatorii practici (ca *poftim*), adică acele cuvinte a căror funcție principală este de a exercita o anumită influență asupra ascultătorului. Nici de data aceasta lexicograful nu descrie un concept, ci funcția acestor operatori, în ce mod încearcă ei să influențeze pe ascultător.

Cuvintele deictice (de exemplu, *acesta, acela),* folosite pentru indicarea directă a elementelor lumii extralingvistice, cer o descriere a relației vorbitor-ascultător și obiectul referinței, iar cuantificatorii (numeralele obișnuite) sînt abordați în funcție de ceea ce transmit despre o calitate, despre o parte sau mai multe a lumii extralingvistice.

2.4.0.2. Bertrand Russell [44] distinge o clasă de cuvinte („egocentric particulars") a căror semnificație este legată de vorbitor. Dintre acestea fac parte : *acesta, acela, aici, acolo, acum, atunci,* „trecut", „prezent", „viitor". Aceste cuvinte definibile prin „acesta" *(this),* ca și timpurile verbului, ar fonda cea de-a treia ramură a semioticii : pragmatica. În același sector, Yehoshua Bar-Hillel [45] include unele trăsături ale limbilor, ca timpurile verbului și primele două persoane ale pronumelor. Pe o direcție apropiată celei sugerate de Russell merge Émile Benveniste [46], care extinde seria cuvintelor pragmatice.

2.4.0.3. Opiniile amintite mai sus dovedesc distingerea, în vocabularul limbilor naturale, a unor cuvinte cu caracter deosebit. În acest grup de unități lexicale putem opera o diviziune : a) cuvinte al căror conținut exprimă relația semn-vorbitor, și b) cuvinte al căror conținut exprimă relația semn-realitate. În toate aceste cazuri, lexicograful trebuie să dezvăluie informația pe care o poartă fiecare cuvînt, modalitatea și împrejurările în care este folosit. Asemenea cuvinte dovedesc că definiția lexicografică este constrînsă să adopte repere pragmatice.

2.4.1.1. Prima categorie, cuvinte al căror conținut exprimă relația semn-vorbitor, cuprinde lista lui Russell, precum și cuvintele care exprimă manifestări de atitudine, operatorii practici și cuvintele deictice din clasificarea lui Zgusta.

---

[43] *Op. cit.*, p. 36—37.

[44] *An Inquiry into Meaning and Truth*, Penguin Books, Harmondsworth, 1973, p. 102—109.

[45] Vezi Donald Kadish, *Semantics*, în *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. VII, New York-London, 1967, p. 355—356.

[46] *Op. cit.*, cap. *La nature des pronoms*, p. 251—257.

Să luăm enunțurile :

1. Ochii ? *Hai*, ce mai pereche (Coșbuc)
2. *Phii* ! Ce noroc că ne-am oprit (Sadoveanu)
3. *Hai* să ne împăcăm (Sadoveanu)
4. Șezi *aici* pînă despre ziuă (Creangă)
5. Tată, nu te înfricoșa că *eu* sînt (Creangă)
6. Dă soarele după deal și *noi* tot pe loc stăm (Creangă).

Cuvintele subliniate în aceste enunțuri comportă următoarele definiții : [1] *hai*=„exclamație care exprimă o admirație", [2] *phii*=„exclamație care exprimă bucurie, mulțumire, încîntare", [3] *hai*=„cuvînt care exprimă un îndemn la acțiune", [4] *aici* = „în locul apropiat de vorbitor", [5] *eu*=„cuvînt care înlocuiește persoana care vorbește", [6] *noi* = „cuvînt care înlocuiește persoana vorbitorului inclusă într-un grup de alte persoane". În cazurile [1] și [2] conținutul celor două cuvinte semnifică manifestări ale trăirilor, sentimentelor subiectului vorbitor ; situația [4] semnifică o circumstanță legată de poziția acestuia, iar [5] și [6] se referă la vorbitorul însuși, fie în ipostaza sa singulară [5], fie într-un grup cu care participă la aceeași acțiune [6]. În sfîrșit [3] conține o întreprindere a vorbitorului în vederea obținerii unei reacții din partea interlocutorului.

2.4.1.2. Și în aceste definiții vom întîlni un conținut alcătuit, pe de o parte, dintr-un element ce reprezintă *nota generală* a cuvintelor definite („exclamație", „în locul apropiat", „cuvînt care exprimă", „cuvînt care înlocuiește" etc.), și pe de altă parte, din *elemente ce raportează această notă la vorbitor*. Prin urmare :

(5) Cuv. prag. $1 \simeq S_1 \cup (S_2 \ldots . S_n)$. Între definit și definitor este un raport de sinonimie apropiată.

Acest tip de definiții izvorîte dintr-un demers pragmatic pot fi numite **definiții semantic-pragmatice** [47].

2.4.2.1. John S. Mill [48] arăta că o serie de cuvinte care desemnează sentimente elementare, cum ar fi „senzația de roșu", nu se definesc, deoarece acestea nu pot fi descompuse în elemente mai simple.

Astfel de termeni sînt totuși definiți de dicționarele explicative dar, recurgîndu-se la procedee ostensive. În acest caz, avem a face cu **definiții semantic-ostensive,** menite să sugereze însușirea indicată de cuvînt prin referirea la obiectele care poartă în mod necesar această însușire : *maro* =„care este de culoarea castanei coapte, cafelei măcinate", *roșu*=„de culoarea sîngelui, a rubinului", *negru*=„de culoarea funinginii, a cărbunelui, a penelor corbului" [49]. Deci și acum :

---

[47] Alonso Church, *op. cit.*, p. 174, este de părere că o serie de cuvinte (cuvintele demonstrative : *tu, eu, aici, astăzi, ieri)* își dezvăluie o parte din înțeles prin *definiții implicit ostensive,* deoarece înțelesul lor este dat și de circumstanțele folosirii lor.

[48] Cf. Cornel Popa, *op. cit.*, p. 48—49.

[49] Asemenea referiri la obiecte se întîlnesc și în cazul altor cuvinte, ca, de exemplu, *mănunchi 1* în DLR.

(6) Cuv. prag. $2 \simeq S_1 \cup (S_2 \ldots\ldots S_n)$, unde S_1 reprezintă *trăsătura generală* („de culoarea"), iar $(S_2 \ldots\ldots S_n)$ *numele obiectelor care au însușirea definită.*

2.4.3.1. Coordonatele pragmatice se întîlnesc în definirea unui foarte mare număr de cuvinte, asigurînd, alături de cele semantice și sintactice, descifrarea conținutului elementelor lexicale. Dar dacă elementele lexicale ale unei limbi naturale pot fi definite, datorită conținutului lor, printr-unul din tipurile de definiții arătate mai sus, nu este mai puțin adevărat că unul și același cuvînt poate fi tratat, în funcție de contextul explicit (contextul lingvistic sau verbal și contextul componentelor auxiliare sau extralingvistice) și contextul implicit (sistemul lingvistic individual al emițătorului, contextul situațional și contextul social) [50], ca avînd conținuturi diferite de la o folosire la alta.

Prin urmare, sensul cuvîntului conține, de cele mai multe ori, elemente care îl fac să depășească un anume compartiment al semioticii. În această ordine de idei, Robert L. Allen [51] arată că un cuvînt ca *mare* sugerează pe de o parte dimensiunea, iar pe de alta relația (mai mare decît altceva).

2.4.3.2. Observațiile de mai sus, reunite funcției generale a definiției, care este una de delimitare [52], ne îngăduie să afirmăm că *definiția lexicografică este restricția semiotică a sensului cuvîntului prin delimitări de ordin semantic, sintactic și pragmatic.*

III. STRUCTURA DEFINIȚIEI LEXICOGRAFICE

3.1. Arătam la **1.8.** componența tripartită a definiției lexicografice : [1] definitul, [2] indicații care determină cuvîntul ca element al sistemului limbii, [3] definiția propriu-zisă. Din toate acestea, am avut în vedere, pînă acum, doar elementul al treilea, care este, de altfel, și definiția în sens restrîns. Indicațiile de la [2] alcătuiesc, în raport cu cuvîntul definit, metalimbajul (M_1), dar tot de metalimbaj ține și definiția propriu-zisă (M_2), numai că, în acest din urmă caz, ne păstrăm în limitele limbii naturale uzuale. Evident, M_1 și M_2 se opun unul altuia și, împreună, limbajului obiect [definitul (L)].

Fie definițiile :

1. *pajură*=„s.f., numele mai multor specii de *păsări răpitoare de zi, din familia acvilinelor*".

2. *palat*=„s.n., *clădire somptuoasă care servește ca reședință unui suveran, unei instituții* etc".

Potrivit criteriilor de mai sus, fac parte din L : *pajură, palat,* din M_1 : „s.f., numele mai multor specii de" și „s.n.", iar din M_2 : „păsări ră-

[50] Vezi T. Slama-Cazacu, *Cercetări asupra comunicării (concepție, metode, rezultate),* în volumul *Cercetări asupra comunicării,* București, 1973, p. 14.

[51] *The Structure of Meaning,* în *Proceedings of the ninth International Congress of Linguistics, Combridge, Mass., aug. 27—31, 1962,* Mouton, 1964, p. 422.

[52] În limba latină *definitio* însemna, printre altele, „limitare, mărginire, determinare". Plecînd de la această premisă, G. Frege consideră definirea un act de hotărnicire între ceea ce aparține semnificației și sensului unui simbol sau cuvînt și ceea ce nu aparține acestuia.

pitoare de zi, din familia acvilinelor" și „clădire somptuoasă care servește ca reședință unui suveran, unei instituții etc".

Așadar, desemnăm prin definiție două situații : a) în sens larg : $D=L+M_1+M_2$, b) în sens restrîns : $D=M_2$. Cum se poate observa, M_1 privește definitul *in suppositio materialis* (în accepția de cuvînt al limbii), iar M_2, *in suppositio formalis* (în accepția de înțeles al termenului). Faptul că M_2 constituie piatra unghiulară a definiției lexicografice explică de ce preocupările care privesc problematica definiției au în vedere, de cele mai multe ori acest compartiment.

3.2. Katz și Fodor [53] descompun definiția astfel : *celibatar* = „nume, (uman) (mascul), [care nu a fost vreodată căsătorit]", unde indicații de tipul „nume" alcătuiesc grupul de *mărci gramaticale*, cele de tipul „(uman) (mascul)" grupul de *mărci semantice* sau *construcți teoretici*, iar ceea ce e cuprins între paranteze drepte alcătuiește grupul de *deosebitori* (distinguishers), care nu au valoare generală în teoria semantică.

3.3.1. În actul definirii [54] se impune ca indispensabilă raportarea definitului la un cuvînt sau la o sintagmă (gen) cu o extensiune mai largă a conținutului, astfel considerîndu-se ca date o serie de proprietăți fără a mai fi necesară enumerarea lor [55]. La substantiv și la verb precum și la unele adjective și adverbe, acest gen se identifică cu incluantul. În acest caz, între definit și incluant se stabilește un *raport de hiponimie*, definitul fiind un *hiponim* al incluantului, iar incluantul un *hiperonim* al definitului.

Tradiția aristotelică consideră acest gen un *gen proxim*, adică, într-o perspectivă sistematică strictă, un gen care conține definitul ca specie. Cercetările ulterioare au dovedit, însă, că această cerință nu poate fi respectată întotdeauna [56]. În cazul lexicografiei, acest lucru se verifică cu atît mai mult, cu cît lexicul unei limbi nu este, așa cum credea Jost Trier, un sistem mozaical fără suprapuneri, repetiții și goluri. Se adaugă aici imperativul ca definiția lexicografică să uzeze de *un fond principal și comun* al lexicului. Astfel, în cazul cuvîntului *pară* vom întîlni curent enunțul-definiție : „fruct comestibil, de formă alungită, produs de pomul păr, etc." Este „fruct" pentru *pară* gen proxim ? Evident, nu. Clasa fructelor cuprinde, printre altele, subclasele : bacă, drupă, etc. ; dintre acestea *pară* se înscrie subclasei „bacă".

Abordînd problemele definiției într-o perspectivă mereologică, Petre Botezatu ajunge la concluzia că „nu orice descompunere în elemente creează raportul de la întreg la parte" [57]. Așa, de exemplu, într-o definiție de dicționar ca : *rotor* = „partea mobilă a motorului", nu mai

---

[53] *Op. cit.*, p. 496—498.

[54] Definirea ca operație de alcătuire a definiției propriu-zise (M_2).

[55] John Locke arăta că noi folosim genul nu dintr-o necesitate internă, ci pentru a evita enumerarea tuturor ideilor simple conținute în gen.

[56] De fapt, însuși Aristotel admitea saltul peste gen, dar, în acest caz, definiția trebuie să conțină și notele genului depășit.

[57] *Op. cit.*, p. 268.

avem a face cu un gen, ci, în cazul unui raport funcțional, elementele se definesc prin *întregul proxim* [58].

3.3.2. Putem conchide că definiția lexicografică conține o **referință** (compusă din *semele referinței*), care poate fi genul proxim, un gen supraordonat celui proxim (un gen de referință), un întreg proxim, etc.

3.3.3. În cazul elementelor de relație sau al cuvintelor cu conținut pragmatic, clasa la care se raportează definitul (referința) este *felul relației* („ideea de contact", „ideea de conexiune" etc.) sau *felul raportării la vorbitor sau la realitatea extralingvistică* („în locul apropiat", „cuvînt care înlocuiește", „de culoarea" etc.). (Referința corespunde lui S_1 din notațiile capitolului anterior). În aceste situații, cum se poate ușor observa, referința nu mai face parte din aceeași categorie gramaticală cu definitul, situație care contribuie în mare măsură la absența sinonimiei propriu-zise dintre definiens și definiendum, în cazul unor astfel de definiții (v. și **0.4.**).

3.4.1. Alături de referință, definiția conține și elementele specifice ale definitului, care îl individualizează, care alcătuiesc în concepția aristotelică *diferența specifică*. Anton Dumitriu arată că *specific* duce la ideea unor particularități privilegiate ale definitului față de celelalte specii [59], ca atare propune, în loc de *diferență specifică*, termenul *proprium*. Pe de altă parte, Petre Botezatu notează că, în perspectiva amintită, avem a face cu o *diferență funcțională* [60].

3.4.2. Aceste observații duc la concluzia că, de fapt, definiția lexicografică uzează, alături de referință, de o **determinare** realizată prin *semele proprii* ale definitului. Însăși denumirea *diferență* pare să nu fie un termen nimerit, ținînd cont că definiția se obține dintr-o *reuniune a referinței cu determinarea*, și nu dintr-o diferență, o scădere [61]. (În capitolul anterior determinarea a fost notată prin expresia $(S_2 \ldots . Sn)$).

Privind definiția propriu-zisă din punct de vedere structural, avem așadar : Df. = Ref. ∪ Det.

3.5.1. O problemă specială o pune structura unei serii de definiții numite de Josette Rey-Debove *definiții relaționale* [62]. Primul tip al acestora îl constituie *definiția relativă*, care are în nucleu un verb de posesie („care are..."), de acțiune („care face...") sau de stare („care este..."). În acest mod se definesc cea mai mare parte a adjectivelor : [1] *pal*= „care răspîndește o lumină slabă", [2] *paleozoic*=„care aparține celei de a doua ere geologice", [3] *paradoxal* = „care conține un paradox", [4] *parfumat* = „care miroase frumos", [5] *paralel* = „care

[58] *Ibidem*, p. 272.

[59] Anton Dumitriu, *Mecanismul logic al matematicilor*, București, 1968, p. 253—256.

[60] *Op. cit.*, p. 272.

[61] În virtutea concepției ierarhice a cunoștințelor în filosofia greacă, genul conținea note mai generale decît specia. Specia conținea aceste note, dar și altele de rang inferior. Așadar, este vorba de o diferență între gen și specie (D=S—G). Dar specia se obține prin însumare, nu prin diferență : S=G+D.

[62] Josette Rey-Debove, *La définition lexicographique...*

are toate punctele la aceeași distanță de o dreaptă sau de un plan", [6] *parodistic* = „care este specific parodiei".

În acest caz referința este reprezentată de nucleu *(transformatorul relativ)*, iar determinarea de restul elementelor definitorii [63].

3.5.2. Al doilea aspect al definițiilor relaționale îl alcătuiesc *definițiile prepoziționale*, care încep cu o prepoziție sau cu o locuțiune prepozițională urmată de un substantiv, un verb etc. Ele se aplică adjectivelor și adverbelor : [1] *paradisiac* = „din paradis", [2] *pisicește* = „pe nesimțite". Structura acestui tip este alcătuită dintr-un *transformator prepozițional* (referința) și un cuvînt la care se face relația (determinarea).

LA DÉFINITION LEXICOGRAPHIQUE DANS LA PERSPECTIVE SÉMIOTIQUE

RÉSUMÉ

Cet article se propose de rapporter l'analyse réalisée dans une définition lexicographique du sens des mots, aux coordonnées sémiotiques de l'analyse du signe. Vu le fait qu'elle porte sur le contenu sémantique des mots, cette définition se constitue en tant que démarche sémiotique de l'analyse du signe linguistique.

Les trois dimensions du mots (signe de l'objet désigné, signe d'un autre signe avec lequel il s'associe, signe de la personne qui l'utilise) créent pour celui-ci la possibilité d'être jugé en fonctions des trois paliers sémiotiques établis par Ch. Morris. L'existence de ces traits sémiotiques des mots, en une proportion qui varie selon les différentes catégories de mots, permet une division au niveau du vocabulaire : mots dont le contenu prédominant est sémantique, syntaxique ou pragmatique.

En considérant toutes les catégories de mots (mots notionnels, éléments de relation, opérateurs pragmatiques etc.) cet article veut démontrer que, selon le contenu des mots definis, on pourrait trouver plusieurs types de définitions : définitions du type *sémantique, sémantique-syntaxique, sémantique-pragmatique* et *sémantique-ostensif*.

Dans tous ces cas on pourrait envisager une structure similaire de la définition : la *référence* (en logique, le *genre proche*) et la *détermination* (qui correspond à la *différence spécifique*). L'adoption de ces deux termes *(référence* et *détermination)* est due au fait que l'ancienne terminologie se montre inadéquate pour la définition lexicographique.

[63] Exemplele date mai sus arată că, de fapt, seria verbelor care intră în nucleu este mult mai mare decît cea menționată de Josette Rey-Debove.